

Singurătatea cosmică a lui Cioran

Mircea Lăzărescu

Mai 2016, Sibiu

Cioran scrie la 25 ani:

“Datoria unui om singur este să fie și mai singur”

Acest ciudat aforism se găsește la începutul capitolului al șaselea din **Lacrimi și sfinți**, operă de tinerețe în care Cioran dezbate febril în opt capitole, relația sa cu Dumnezeu. Carte ce etalează de la început și evantaiul trăirilor fundamentale ce vor vertebraliza întreaga sa operă: vidul interior, plictisul, orgoliul, abulia, îndoiala sceptică, ambiguitatea raportării la absolut.

În **Lacrimi și sfinți** tema singurătății e analizată mai detaliat în al patrulea capitol. Până la acesta, textul abordează condiția ambiguă a sfinților ce plâng după Paradis, conformându-se însă statutului lipsit de sens, după Cioran al sacrificiului altruist. Sfintele pe de altă parte, sunt transfigurate de patima lumească a iubirii pentru Iisus, amantul ceresc. Ar fi meritat ca Shakespeare să scrie o piesă despre șleahta sfinților, iar Dostoievski un roman despre un sfânt criminal.

În capitolul al treilea singurătatea se anunță deja. Dar, la început, nu e vorba de cea a omului, ci de singurătatea lui Dumnezeu. Cioran formulează:

“Crearea lumii nu-și are altă explicație decât frica de singurătate a lui Dumnezeu....Bieți măscărici ai absolutului, uităm că trăim drama pentru plictiseala unui spectator....

Și concluzionează:

“Mă simt demn în față lui Dumnezeu numai opunându-i alte singurătăți....cum aş privi spre Dumnezeu fără singurătate?”

Capitolul al patrulea circumscrie deci tema cărții. E vorba de unirea mistică cu Dumnezeu în cadrul unei stări de extaz. Cu tot limbajul său poetic exuberant și stilul fragmentar mozaicat. Cioran expune coerent condiția tradițională a fuziunii mistice. Misticul se apropie treptat de Dumnezeu prin desprinderea progresivă de tot ceea ce e lumesc și vital, izolându-se – de obicei în mănăstire – și rugându-se fără încetare Dumnezeului pe care-l adoră. E invocat Sfântul Ioan al Crucii care vorbește despre “*apetitus de Dios*”. Ajungând tot mai aproape de Dumnezeu, misticul se topește în el, se pierde în infinitul și nediferențiatul dumnezeiesc, devine una cu Dumnezeu, “*devine Dumnezeu*”. Sufletul ajuns în extaz e cuprins de plenitudine ființială, de fericire și infinit. În această izolare el se află singur. Dar nu singur cu Dumnezeu, ci “singur în Dumnezeu”. Sfântul Ioan al Crucii denumesc această stare: *soledad en Dios*. Ce se întâmplă în continuare nu putem ști. Vagile aluzii ale mysticilor amintesc totuși despre această pierdere în El ca de o anulare a individuației, trimițând spre vid și neant. Dar, în plină trăire pozitivă: o bucurie infinită.

Cioran aduce acum în discuție o situație alternativă față de această clasică înfățișare a lui “*Soledad en Dios*”. E vorba de condiția “*părăsirii în El*”. “*A te simți adică izolat, stingher prin Sahara divină*”, formulează Cioran. Ni se spune că astfel de singurătăți “*nasc în pasiunile mistice fără o aderență ultimă la Dumnezeu*”. Apare acum și o problemă care nu există pentru cei care, după intrarea în Dumnezeu, “*se abandonează erotic acestui sfârșit triumfător*”. Și anume întrebarea: ce începe *după* Dumnezeu?. Singurele lucruri care sunt sugerate ca răspuns la această întrebare, se referă acum la o “*alunecare din timp*”, însoțită de o senzație de iresponsabilitate intensă până la chin, ce te face indiferent nu doar

la creatură ci și la creator. Comentariile destul de confuze, făcute în stil poetic, ne permit totuși să întrevădem pustiul glacial, pe care-l va descrie Cioran mai târziu, atunci când va aborda însăși “căderea sa din timp”, în cartea **Căderea în timp**. Un lucru e însă clar de pe acum: Singurătății lui Dumnezeu i se opune orgolioasa solitudine a creaturii, dispusă la confruntare, harță și uzurpare. Deși, de pe poziții ambigui.

Cum a ajuns Cioran, în tinerețea sa, la o astfel de poziționare existențială în raport cu Dumnezeu?

Răspunsul poate veni din partea trăirilor sale particulare de tip extatic, pe care le-a experimentat din adolescență. Trăiri paroxistice, nepregătite de nici o căutare religioasă sau de vreo asceză. Crize în care resimțea, după propriile sale mărturii, sentimentul unei înțelegeri fundamentale, dar fără a întâlni nici un Dumnezeu. Merită să ne oprim câteva secunde asupra lor. Cioran notează în : **Pe culmile disperării:**

“Nu știu ce sens poate avea, într-un spirit sceptic, pentru care lumea aceasta e o lume în care nu se rezolvă nimic, prezența celui mai formidabil extaz, a celui mai revelator și bogat, a celui mai complex și periculos, extazul rădăcinilor ultime ale existenței. Nu câștigi în acest extaz nici un fel de certitudine explicită sau o cunoaștere diferită, dar sentimentul unei participări esențiale este atât de intens, încât debordează toate limitele și categoriile cunoașterii obișnuite”.

Și:

Supraconștiința te duce într-o regiune, unde toate antinomiile, toate contradicțiile, toate incertitudinile acestei lumi nu mai au nici o valoare, unde nu mai știi dacă ești sau mori...

Alte comentarii, relevă nuanțe. În **Tratat de descompunere** citim:

“Suntem meniți pieirii de fiecare dată când viața nu ni se dezvăluie ca un miracol, de fiecare dată când clipa nu mai geme de un fior supranatural. Cum să reînnoiești senzația de plenitudine, secunde de delir, străfulgerările vulcanice, minunile de fervoare care fac din Dumnezeu un accident...al nostru. Nu este în puterile noastre să ne amintim freamătul care ne

face să coincidem cu începutul mișcării, preschimbându-ne în stăpânii primei clipe a timpului și făurarii spontani ai Creației”.

O notă din **Caiete**, menționează:

«Era la Berlin (1934 ?) într-o dimineață, era 11 fără câteva minute, voiam să iau metroul în stația Belvedere, când deodată am simțit un fior «supranatural »; certitudinea că tot timpul dintotdeauna se concentrase în mine, și că eu eram cel care-l făceam să înainteze, că eram în același timp creatorul și purtătorul timpului ! Această senzație n-a durat mult: o străfulgerare, dar de o strălucire și de o intensitate abia suportabilă (Caiete, III, p.172).

Cioran constată singur particularitatea trăirilor sale de tip extatic astfel încât notează:

”În mod greșit se admite numai forma extatică religioasă. Există o multitudine de forme care depind de o formațiune spirituală specifică sau de o structură temperamentală și care nu trebuie să ducă neapărat la transcendență. De ce nu ar exista un extaz al existenței pure, al rădăcinilor imanente ale existenței?”

Având astfel de trăiri, Cioran se simțea desigur departe de sentimentul topirii și dispariției în divinitate, a unei morți în Dumnezeu. Și mult mai predispus spre menționata condiție a “părăsirii” în El; fapt ce pre-dispune spre o confruntare cu Demiurgul. Ceea ce se și petrece în **Lacrimi și sfinți**. El este pus acum pe harță, plasându-se cu superbie, în competiție cu Demiurgul. La sfârșitul capitolului al patrulea, în care se face menționata analiza stărilor extatice, ce a fost precizată mai sus, cu a lor “Soledad en Dios” Cioran scrie:

“Dumnezeu nu și-a găsit un dușman mai înverșunat decât sufletul omenesc, a cărui primejdie nu a simțit-o în inconștiența Creațiunii”.

În capitolul al cincilea vom găsi formulări mai precise:

“În fond nu există” decât Dumnezeu și cu mine, și poate încă câteva iluzii. Dar tăcerea lor ne infirmă pe amândoi”.

“Totul fără Dumnezeu e neant; iar Dumnezeu nu e decât neantul suprem”.

Capitolul al șaselea, cel în care se găsește formularea: “*datoria unui om singur este de a fi și mai singur*”, readuce în prim plan mănăstirea. Dar nu atât pentru că e o condiție de autoînsingurare a celor ce vreau să se apropie de Dumnezeu. Ci pentru că ea aduce pe lume situația paradigmatică a acediei. Adică, a acelui vid sufletesc pe care-l simt deseori călugării în după amiezile de duminică, când epuizați de atâtea rugăciuni și devoțiuni, simt un gol în suflet, fiind năpădiți de plictis. Plictisul se revarsă acum asupra întregii omeniri. E adus în discuție și plictisul istoric, al popoarelor și civilizațiilor ajunse în crepuscul. Plictisul nu e însă doar un indicator al lipsei lui Dumnezeu. Ci și a vidului și a neantului ce însoțește însăși singurătatea lui Dumnezeu. Plictisul nu poate fi înlăturat. Totul e să știi să te plictisești esențial. Iar în mijlocul odiseei plictisului, apare brusc afirmația.

“Imposibil de a-l iubi pe Dumnezeu altfel decât urându-l”...

Capitolul al șaptelea comentează faptul că “*mistica i-a atribuit numai lui Dumnezeu dreptul de a spune “Eu”.....Nouă ce ne mai rămâne?*” se întreabă acum hiperorgoliosul Cioran, care în **Pe culmile disperării** scrisese un capitol ce se intitula Eu și lumea. Și el se dezlănțuie:

“Știam că trăim singuri, dar uitasem că la Judecată vom fi condamnați în masă. Doamne, eu stau aici și aștept să vin cu toții, să ne judeci. Căci tu n-ai curajul să ne privești singurătățile în față”.

Remarca privitoare la “eu” face desigur trimitere la faptul că deja mistica renană, în frunte cu Eckhart, îi atribuia această determinație lui Dumnezeu. Pe

când omul a trebuit să aștepte **Critica Rațiunii Pure lui Kant** pentru a câștiga dreptul la demnitatea eului.

Și astfel, ajuns până aici, mândru și împănat cu superbia eului său, Cioran trece la al optulea și ultimul capitol, pentru a se confrunta la scenă deschisă cu singurătatea lui Dumnezeu.

Totuși, acest al optulea capitol începe calm, cu o fereastră ce se deschide spre o lume aproape ireală. Privirea alunecă apoi spre contemplarea naturii, spre peisaje...

“Începi să înțelegi ce e veșnicia când te afli singur în fața naturii....O nostalgie vegetală, regrete telurice mă încovoie și aș vrea să fiu plantă să mor în fiecare zi cu soarele. Când soarele e prea mic pentru atâta fericire, strigi zadarnic după o mare de păcură, cu valuri negre și fierbinți”...

Apoi, încet dar ferm Cortina se ridică. Și marea de păcură năvălește. Vom decupa câteva secvențe:

“Fiecare om ispășește, de la naștere la moarte, păcatul de a nu fi Dumnezeu.....

Un suflet mistic și imperialist nu recunoaște alt dușman decât pe Dumnezeu.

Cu Dumnezeu nu poți fi părtaș în același timp la putere. Îl poți înlocui, îi poți urma, dar nu poți sta alături, fiindcă el nu suportă mândria creaturii și nici creatura nu e capabilă de modestie și recunoștință.

Nu-ți mai cer, Doamne, decât să mă uiți, iar tu să nu dorești decât pacea urii mele. Adună-ți forțele și liniștește-o, toarnă balsamuri peste răzvrătirea năprasnică a creaturii, căci sunt clipe în căderea noastră, cărora vei cădea victimă împreună cu cerul.

.....
 Uită-mă, căci vreau să fiu mai slobod în fire – și n-ai teamă că nu-ți voi face concesia vreunei amintiri. Morți unul altuia, cine ne-ar opri să ne facem de cap în acest cimitir fără cadavre care e viața? Până și stârvurile au dezertat și-am rămas singur în moarte, pe care – din neștiință divină, ignorant fără de început – numit-o-ai viață.

Nu interesează dacă există sau nu există Dumnezeu, ci numai dacă rezistă avântului și singurătății noastre.

Forța asta absurdă care te face să-l strângi pe Dumnezeu la piept ca pe o ființă scumpă în agonie, să-I ceri înnebunit o ultimă dovadă de dragoste, să-l turtești din patimă nemângâiată și să rămâi cu cadavrul lui în brațe....Și apoi să fugi, să fugi de teamă că oamenii ar găsi și pentru el un sicriu....

Și, ca un fel de concluzie:

Cine a trăit până la capăt orgoliul singurătății, nu mai poate avea decât un rival: pe Dumnezeu.

Când, la sfârșitul acestei drame despre singurătatea omului și a lui Dumnezeu, cortina coboară, pe ea tânărul Cioran de 26 ani, scria:

Doar Dumnezeu să se roage pentru acel, în care n-are ce să mai moară...

În următoarele decenii Cioran nu a mai scris niciodată un text în care să abordeze așa de frontal și amplu singurătatea. Singurătatea cosmică, ce se interpune între Dumnezeu și omul care-i poartă – oare? – cadavrul în brațe. Vidul, plictisul, golul, neantul, au continuat multă vreme să bântuie în scrierile sale. Dar cearta și confruntarea cu Dumnezeu, s-au pierdut, treptat, în trecut. Dumnezeu însăși s-a distilat, cu timpul, tot mai mult, dincolo de neant, în Deitate....

Să fi fost oare singurătatea aceasta o patimă, o boală a tinereții lui Cioran?....

Totuși, după zeci de ani, în **Despre neajunsul de a te fi născut**, citim:

“Am suprimat din vocabularul meu un cuvânt după altul. Masacrul odată încheiat, un singur supraviețuitor: *Singurătate*.

M-am trezit satisfăcut”.

Post scriptum

Cioran nu a rămas la atitudinea sa exaltată de confruntare luciferică cu Dumnezeu de la 26 ani. Înaintând în vârstă, elaborându-și cu grijă exprimarea în limba franceză și asumându-și scepticismul ce se plia pe îndoiala sa funciară, el se distanțează de al său “eu hiperorgolios” din tinerețe. Faptul se evidențiază cu ocazia retipăririi și traducerii în franceză a cărții *Lacrimi și sfinți*. Cioran notează în *Caiete*:

“Am făcut prostia să accept ca **Lacrimi și sfinți** să fie reeditată., Corectând spaturile... trec cu fiecare pagină de la admirație la dezgust... Mă văd la Brașov, în cabana de pe vârful dealului, Livada Postii, ..scriind ineptii despre Dumnezeu, despre sfinți și despre mine însumi... Ne demodăm mai puțin prin dezgusturile decât prin entuziasmele noastre....” (*Caiete* pag.916)

În timpul traducerii în franceză a cărții, Sanda Stolojan s-a consultat permanent cu Cioran care era îngrijorat de stilul dezlănțuit pe care-l utiliza în română și care nu se potrivea cu modelul de scriitură, condensată și rafinată la maximum, cu care-i obișnuise pe cititorii săi de limbă franceză. El se frământa de asemenea că ar putea apare ca *morbid* pentru francezi.

Incontestabil, de-a lungul vieții, omul și creatorul Cioran s-a metamorfozat. O mărturie o constituie *Caietele*. În acestea el comentează cum în tinerețe i-a citit cu pasiune pe sfinți, pe la treizeci de ani pe poeți iar de la patruzeci de ani preferații săi au devenit istoricii (romani). Într-o notiță din 1972 el scrie în :

“Am frunzărit ieri o traducere recentă din Meister Eckhart. Nici un chef s-o citesc. Îndepărtarea mea de mistici e uluitoare. O întreagă parte din trecutul meu e pe vecie pierdută (*Caiete*, pg.916)”.

Adevărul este că, în perioada de adult tânăr Cioran a trăit, pe lângă moment extatice particulare, și o perioadă deosebită de exaltare generală; care, nu doar l-a apropiat de mistici, ci a susținut și manifestări aparte în plan socio-politic. În **Caiete** el privește critic respectiva epocă a tinereții sale:

“Mă gândesc la anii 1933-34-35, la nebunia care mă cuprinsese, la ambițiile nemăsurate, la delirul politic, la năzuințele mele de-a dreptul demente – ce vitalitate, ce dezechilibru. La drept vorbind nebunia mi-a trecut, nu-mi rămâne decât zațul fostei nebunii...” (**Caiete**, pg.426).

Adevărul e că în cadrul “nebuniei” acelei perioade, a funcționat efectiv – după mărturia sa – cel puțin în unele momente, convingerea unui destin de sfințenie:

“.....m-a obsedat câțiva ani vorba Sfintei Tereza d’Avila “suferă sau să mori” – și am crezut, în nebunia mea, că am o anumită predispoziție pentru sfințenie. Îi pot înțelege pe sfinți, asta e tot, cât despre ideea de a rivaliza cu ei (la asta tindeam acum treizeci de ani când scriam **Lacrimi și sfinți**) e o pretenție grotescă și patetică”.(pg.692).

“La vârsta când scriam **Cartea amăgirilor** (douăzeci și cinci de ani) trăiam cu o asemenea intensitate că îmi era literalmente teamă să nu sfârșesc ca întemeietor de religie. La Berlin, la München am trăit extazuri frecvente – ce vor rămâne pentru totdeauna culmile vieții mele. De atunci nu am mai avut decât simulacre” (pag.548)

“Când mă gândesc că a fost o vreme în care mă temeam că voi fi canonizat încă în timpul vieții! Ce cădere a urmat de atunci. Pe vremea aceea mă credeam cu siguranță cineva. Dar anii care au trecut mă diminuează. E motivul pentru care mă simt așa de puțin sfânt”.

Intervine și faptul că, așa cum Cioran afirma explicit în **Lacrimi și sfinți** în trăirile sale de tip extatic el nu ajungea la un contact și o contopire efectivă cu divinitatea. În comentariile sale ulterioare referința se va face mai mult la absolut.

“(1971) “I-am spus (lui G.) că toate cărțile mele se învârt în jurul unui naufragiu spiritual, i-am explicat cum era cât pe ce să ating absolutul și cum, trezindu-mă în fața unui zid, a trebuit să dau înapoi, nefiindu-mi sortit să-l străpung ori să-l arunc în aer. Tot ce am scris este un comentariu asupra retragerii și înfrângerii mele” (pg.909).

Un alt aspect particular al trăirilor de tip extatic ale lui Cioran este corelarea lor cu resimțirea “urâtului”. Crizele de “urât” preced cu mult epoca extazelor, apariția lor fiind localizată în timp precis, într-o anumită dată și un anumit loc, la cinci ani”. Ulterior, plictisul depersonalizant s-a menținut și după perioada extazelor, accentuându-se cu trecerea anilor. Altă articulare, de data aceasta mai direct, este cu insomniile ce care l-au bântuit în tinerețe, între 20-27 ani. Pe lângă aspectul **biopsihologic al , Cioran** le corelează aceasta stare de veghe și luciditate, cu sensul metafizic și chiar religios al “stării de trezie”. El notează în Jurnal:

(1969) “Misiunea mea e să-i trezesc pe oameni din somnul lor dintotdeauna știind totodată că astfel comit o crimă și că ar fi de o mie de ori mai bine să-i las să doarmă mai departe, de vreme ce oricum, când se trezesc, nu am nimic să le spun” (pg.647).

Complexul depersonalizării, al ruperii și îndepărtării de lume, a trăirii vidului, a plictisului abominabil, al neaderării la acțiune, al distanțării de curgerea timpului – complex ce are și o variantă psihopatologică –, este deci la Cioran, în mod destul de explicit articulat cu experiențele de tip extatic. Acestea, chiar dacă nu au condus la o fuziune mistică cu Dumnezeu, au indus un sentiment paradisiac al preaplinului sufletesc, în raport cu care lumea curentă era resimțită ca o cădere. Astfel se conturează și “complexul străinului”, sentimentul de a nu aparține acestei lumi. Trăirea are la Cioran atât rezonanțe metafizice cât și, într-un fel, religioase. În orice caz, pe această linie se impune o legătură între **Lacrimi și sfinți** și comentariul din **Căderea în timp**, ce se impune ca o firească continuare a primei.

Faptul de a te simți străin de lume este, însă, mai mult decât pierderea paradisului, el implicând și o specială înțelegere a lui Dumnezeu. Ar mai putea interveni paradigma gnostic dualistă – Cioran menționând deseori poziționarea sa aproape de Marcion, Bogomili sau Cathari - în care “pneumaticii” erau “din altă lume”, anterioară creației realizată de către Demiurgul cel incompetent (sau rău).

Căderea din timp este însă o perspectivă în care se amestecă și ceva din devalorizarea “angajării istoriale”. Generalizarea vidului și plictisului indică, la Cioran, un final de epocă spiritual.

În **Caiete** citim:

“Nu sunt de aici, condiție de exilat în sine, nicăieri nu sunt acasă - totala neapartenență la orice” (pg.16).

“În fond, nu aparțin acestui timp. Chiar și Tratatul meu este din altă epocă. Inactualitatea mea e deopotrivă istorică și metafizică. Oricine e mai contemporan ca mine” (pag.991).

Aparțin așa de puțin acestei lumi că mi-e cu neputință să mă nesocotesc necredincios” (pg.224).

Dezarticularea de timp și de lume este cea care întreține și preocuparea obsedantă pentru origine. Nu e vorba doar de “inconvenientul de a te fi născut” ci frământarea metafizică privitor la ceea ce se plasează înainte de începuturi:

“Miezul nopții. Mă simt singur în prezența unei disperări pe care nu o pot învinge. Și iarăși mă refugiez înaintea de nașterea mea. Locul meu, patria mea este, ca pentru mistici, acel nimic care îl precede pe Dumnezeu” (pg.52)

“Ar trebui să mă opresc la fenomenul nașterii, să nu cobor mai jos de el. Dar nu pot, revin tot mai în urmă, mă retrag înspre nu știu ce, trec dintr-un început în altul. Poate că într-o zi voi reuși să ating originea însăși, pentru ca în sfârșit să mă odihnesc și să mă prăbușesc în ea” (pg.718).

Alt aspect special pe care-l îmbracă neaderența la lumea depersonalizantă a lui Cioran, este echivalarea între starea de gol și vid sufletesc cu cea de neant. Neantul este o temă favorită a marilor mistici, în special a lui Eckhart, care ia în considerare o echivalență între Deitate și neant. La Cioran, acest amestec al neantului cu ființa – ca ființa a lui Dumnezeu și ființa a omului - este major dezvoltată în **Lacrimi și sfinți**. Ea nu a mai fi reluată cu aceeași intensitate în textele publicate în limba franceză.

Ceea ce e aparte și singular în trăirile și opera lui Cioran, este importanța pe care el o dă plictisului. Și mai ales, extinderea plictisului dincolo de experiența personală, în direcția celei istorice. Acest fapt susține asimilarea pe care o propune în **Căderea din timp**, a experienței personale – a “cazului Cioran” – cu o

experiență pe care o trăiește de fapt (deși inconștient) omenirea spirituală a vremii.

Experiențele de tip extatic ale lui Cioran, pe care el le descrie destul de amănunțit în operele sale din tinerețe **Pe culmile disperării** și **Lacrimi și sfinți**, corespund evident, cu ceea ce s-a numit de către psihologi “conștiința cosmică”, sau mai recent stări expandate ale conștiinței. Problemă ce apare odată cu meditațiile exprimate în **Caiete** este: în ce măsură e vorba, în extaz, de vizarea propriu zisă a lui Dumnezeu; sau, de “urcarea” până la o instanță de deschidere spre (transcendent) absolut. Cioran a optat, în cele din urmă, pentru ideea unei astfel de instanțe. Ea ar fi cea pe care au fost plasați de către oameni zeii și apoi Dumnezeu (deci sacralitatea). Iar această instanță a absolutului nu ar dispărea și după ce dispărea religia și nu se mai află nici un zeu în picioare. Această idee, ce e menționată în **Caiete**, apare și într-o mărturie a lui Ernesto Sabato, în urma unei convorbiri avute cu Cioran în 1989.

Revenind la “cazul Cioran” aspectul cu totul particular, care realmente ar putea face din el un caz semnificativ pentru finalul spiritualității tradiționale – în fața mutației ce o aduce postmodernismul – este preocuparea sa ce se tot accentuează de-a-lungul timpului, față de spiritualitatea indiană. Faptul pare la prima vedere firesc, de vreme ce el trăiește cu o asemenea intensitate neaderența la lume, totul apărându-i ca o iluzie. Deci, ca un vâl al “mayei”. Dar, nu trebuie uitat că Cioran a plecat totuși de la creștinism. Și că spiritualitatea indică are modalitatea sa specifică de atingere a transcendenței, a absolutului, a trecerii spre Brahman. În acest sens e semnificativă comparația pe care a făcut-o Mircea Eliade între “ecstazul” trăit de acea umanitate ce a înclinat spre forma ne-indică de sacralitate - și care a fost dezvoltată în final prin iudeo creștinism și modernitatea Europei. Și, pe de altă parte, trăirea similară indiană a “entazei”. În această direcție s-a orientat și proiectul de interpretare a spiritualității a “ultimului Culianu” (pe care autorul nu a ajuns să-l ducă la capăt).

Doar că, Cioran a trăit cu intensitate doar numitorul comun “negativ” a celor

două mari orientări spirituale, polul opus atât al ecstazului cât și al entazei. Și încă, la o intensitate care l-a desolidarizat subiectiv complet de lume.

Prin aceasta, “cazul Cioran” poate fi considerat realmente ca un caz semnificativ pentru specificul de amurg, a spiritualității vremii sale.